

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 19 – 2/2012.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/2_12/stranden-backa.pdf]

ÖVERSIKT

KÄNSLAN AV ETT JAG

ADRIANA CAVARERO OCH IDENTITETSBEGÄR

Sofie Strandén-Backa

För några år sedan deltog jag i det tvärvetenskapliga seminariet ”Att skriva sin historia” vid Åbo Akademi där forskare från historia, kvinnovetenskap, etnologi, folkloristik, litteraturvetenskap och filosofi samlades kring temat självbiografiskt berättande, eller snarare självbiografiskt skrivande. Jag skulle själv tala om något jag kallat för berättelsefigurer (se Strandén 2010), oroade mig för min egen presentation och var inte alls beredd på att en av de inbjudna huvudtalarna skulle placera ett intellektuellt slag i magen på mig under sitt föredrag. Professor Marianne Liljeström från kvinnovetenskap vid Åbo universitet föreläste om det självbiografiska skrivandets betydelse utgående från sovjetiska kvinnors skrivande och satte detta i relation till den italienska filosofen Adriana Cavareros begrepp identitetsbegär (se Liljeström 2004 och Liljeström 2011). Det var Cavareros begrepp som drabbade mig med en kraft som jag sällan har upplevt i vetenskapliga sammanhang. Genom Liljeströms presentation av Cavareros tankegångar kände jag hur dessa försökte bända upp mina gamla tankebanor om identitet. Egentligen kändes det som att allt jag dittills lärt mig om identitet ställdes på huvud, men det är först senare som jag insett hur fast jag varit i allmänt rådande postmoderna socialkonstruktivistiska vetenskapliga identitetsparadigm (för en översikt se till exempel Bamberg 2011; Leete 2012).

I den här texten presenterar jag Adriana Cavareros begrepp identitetsbegär och berättarbart jag, och visar hur jag använder mig av hennes begrepp i min forskning om en ortnamnsdebatt. Cavarero bygger sin teori på filosofen Hannah Arendts tankegångar

från *The Human condition* (1958) och *The life of mind* (1971), och hon går i polemik mot rådande postmodern identitetsteori som i korta drag ser identitet som performativa, ständigt pågående förhandlingar, och som talar om identiteter i pluralis.

Jag vill först ge en kort bakgrund till olika sätt att se på identitet. En klagörande föreläsning av Alf Rehn, professor i företagsekonomi vid Åbo Akademi, och Stuart Halls artikel "The Question of Cultural Identity" (1992) har gett mig grundstrukturen för upplägget för denna bakgrund. För mera ingående diskussioner om identitet hänvisar jag till David Simpsons bok *Situatedness, or, why we keep saying where we're coming from* (2002) samt till kapitlet "The Antinomies of Postmodernity" i Fredric Jameson *The Seeds of Time* (1994).

OLIKA SÄTT ATT FÖRHÅLLA SIG TILL IDENTITET

Stuart Hall har gjort en åtskillnad mellan tre olika sätt att förhålla sig till identitet. Enligt det första och äldsta synsättet handlar identitet om något fast och oföränderligt, något man har och något som följer en människas livet igenom. Det här är ett i grunden essentialistiskt förhållningssätt. Ett annat sätt är enligt Hall att se identitet som socialt konstruerat, som något som skapas i samspel med andra människor. Det här innebär då att man inte ser identitet som något man en gång för alla har, utan som något som växer fram och något som kan förändras. Här är Erving Goffmans teori om identitet som roll central. I boken *The presentation of self in everyday life* (1959) (i svensk översättning *Jaget och maskerna* 1973) introducerar Goffman begreppet intrycksstyrning, som i korthet innebär att man dels försöker framställa sig själv så fördelaktigt som möjligt, dels att man gör det på ett sätt som passar de normer som gäller i den situation man befinner sig i och med den sociala roll man för tillfället har iklätt sig. Enligt honom spelar man olika roller beroende social situation – man betar sig på olika sätt hemma och på jobbet, och har med andra ord ett "hemmajag" och ett "jobb-jag" där båda är lika mycket en själv. Goffman introducerar alltså tanken på identitet som något ombytligt och som något man kan ha olika uppsättningar av. Man kan ändå se detta som en förlängning av den essentialistiska synen eftersom Goffman verkar kalibrera med ett unikt jag plus en uppsättning olika roller.

De här två synsätten på identitet – identitet som essens och identitet som roll – ställer Hall mot en postmodern uppfattning, som ger vid handen att en människas identitet inte alls utgörs av någon fast kärna. Enligt ett postmodernt synsätt finns det inget "jag" innerst inne, utan en individs identitet byggs upp av olika delidentiteter som är mer eller mindre viktiga i olika situationer. Alf Rehn delade in detta sen- eller postmodernt synsätt på identitet i två olika kategorier: identitet som berättelse och identitet som collage (eng. och fra. *bricolage*).

Anthony Giddens skriver i *Modernity and self-identity* (1991) om hur människan i det senmoderna samhället ständigt berättar sig själv. Enligt honom finner man en människas identitet "in the capacity to keep a particular narrative going" (Giddens 1991:54), inte i hennes beteende eller i andras reaktioner på henne. I denna mening är en människas

identitet självreflexiv – ett ständigt skapande och återskapande av jaget. Medan man i traditionella samhällen (både historiska och samtida) erbjuds en berättelse, måste man i ett senmodernt samhälle, menar Giddens, skapa en egen berättelse och därmed skapa sig själv.

Den andra typen av postmodernt förhållningssätt till identitet som Rehn tog upp på sin föreläsning är identitet som collage. Tanken om collage bygger på Claude Lévi-Strauss (1962) tankar och Jacques Derridas (1978) vidareutveckling av begreppet, som kort sagt handlar om att skapa något nytt av beståndsdelar från olika sammanhang. Identitet som collage innebär då att man klipper och klistrar ihop en identitet som passar för tillfället, exempelvis en turistidentitet. Rehn jämförde den senmoderna människans identitetsskapande vid ett lapptäcke bestående av roller, av lek med roller och av en ironisk användning av karikatyror av roller. Rolltänkandet i den här meningen verkar skilja sig från det Goffmanska synsättet på identitet som roll i och med att det enda som finns enligt ett postmodernt sätt att se är en oändlig mängd roller och kombinationer av roller, ingen skådespelare.

Mot detta senmoderna eller postmoderna förhållningssätt till identitet vänder sig Adriana Cavarero i sin bok *Relating narratives. Storytelling and selfhood* (2000). Och det var alltså Liljeströms presentation av hennes tankar som drabbade mig med insikten om att mina och många andras sätt att se på identitet är helt och hållet formade av en – tror jag – postmodern kultur- och samhällsvetenskaplig hegemonisk socialkonstruktivism. Vad är det då som Cavarero säger om identitet? Varför är Cavareros synsätt annorlunda?

IDENTITETSBEGÄR OCH BERÄTTARBART JAG

Den bärande tanken hos Cavarero är att varje människa har ett *begär* efter identitet – inte att man ”har” en identitet, ”spelar” upp sin(a) identitet(er), ”berättar” sin(a) identitet(er) eller ”klipper ihop” sin(a) identitet(er). Det man strävar efter är att höra andra människor berätta en, berätta ens ursprung. Man blir berättarbar, möjlig att berättas, av någon som Cavarero kallar för ”den nödvändiga andra”. Då man hör sig själv berättas vet man vem man är – man känner igen sig själv och vet att det är sant – och man har uppnått den enhetlighet i form av ett berättarbart jag som man längtat efter sedan födseln.

Cavarero delar in sin bok i fyra avsnitt, som benämns Hjältar, Kvinnor, Älskande och Berättare, men det är i avsnitt ett som hon presenterar sina tankar om begäret efter ens berättelse, begäret efter ens identitet. Hon bygger sitt resonemang på berättelserna om de två klassiska hjältarna Oidipus respektive Odysseus, och ställer sin läsning av dessa berättelser i relation till Hannah Arendts tänkande om de samma. Oidipus börjar lära känna sin identitet genom berättelsefragment som andra förser honom med. Oidipus vet inte vem han egentligen är eftersom han inte känner till sitt ursprung, hur han föddes. Genom att han är ovetande om sanningen om sin födsel har det varit möjligt för honom att *tro* att han är en annan, men som Cavarero poängterar: det var inte möjligt att *bli* en annan. Hans unika identitet avslöjas genom hans handlingar – ett mord, ett giftermål – men han är ovetande om de relationer som knyter honom till dem han möter

och till dem han utsätter för sina handlingar. Vem Oidipus egentligen är framkommer i hans livsberättelse, som berättas för honom av andra. När berättelsen är berättad och klar kvarstår handlingarna som han utfört, men deras betydelse har förändrats: Han har mördat sin far, och gift sig med sin mor. Oidipus känner igen sig själv genom den yttre berättelsen om hans egen livsberättelse, genom upptäckten av sanningen om sitt ursprung.

Den andra hjälten som Cavarero lyfter fram är Odysseus, och i synnerhet den situation när han hör den blinde rapsoden sjunga om slaget vid Troja. Odysseus verkar inte veta vem han är innan han möter sig själv genom rapsodens berättande. Odysseus rörs till tårar när han hör sin berättelse. Enligt Cavarero har Odysseus inte förstått handlingarnas betydelse när han genomlevde dem, utan det är först i rapsodens sång som Odysseus känner igen sig själv som hjälten i berättelsen. Innan Odysseus hörde sin berättelse, visste han inte *vem* han var: berättelsen återgiven av en annan avslöjade slutligen hans identitet för honom själv. Här talar Cavarero om en nödvändig annan som kan vara enbart åskådare till protagonistens självavslöjande handlingar eller en annan som retrospektivt berättar berättelsen som är ett resultat av dessa handlingar. Cavarero menar att Odysseus utför stordåd på grund av hans begär efter berättande – det var hans berättarbara identitet som tillät honom att utföra stordåd på grund av begäret efter att personligen höra sig berättas. Han utför stordåd inte för att han är en hjälte, utan för att själv få höra någon annan berätta om hans gärningar medan han är i livet. Det är första gången Odysseus hör berättelsen – han hör sig själv berättas. Odysseus hör sin berättelse, men det är inte för honom som rapsoden sjunger om hans bedrifter. Cavarero menar att det är därför som Odysseus gråter; berättelsen har omedelbart avslöjat hans berättarbara identitet och hans begär efter att höra den berättas av en annan.

Det berättarbara jaget kan inte berätta berättelsen om sin egen födelse, utan i stället begär det berättarbara jaget födelseberättelsen från en annans mun. Det här kan också ses som ett begär efter berättelser från ens egna tidiga barndomsår, en tid som de flesta av oss inte kommer ihåg. Enligt Cavarero är detta begär ett grundläggande drag hos varje berättarbart jag. Det berättarbara jaget har enligt Cavarero en medfödd känsla av att hans eller hennes livsberättelse är unik och tillhör enbart honom eller henne. Cavarero betonar att trots att det berättarbara jaget är inneslutet i en berättelse är det berättarbara jaget inte ett resultat av livsberättelsen som minnet återberättar. Hon poängterar att det berättarbara jaget inte är en konstruktion av texten eller ett resultat av berättelsens performativa kraft. Det berättarbara jaget sammanfaller snarare enligt henne med vad hon kallar för ”minnets okontrollerbara berättelseimpuls”.

Samtidigt är det inte innehållet i livsberättelsen som är central, utan *känslan* av att vara berättarbar. Cavarero menar att känslan av ett jag som resulteras av att man känner igen sig själv som ett berättarbart jag följs av ett begär efter berättelsen om sig själv. Hon exemplifierar med en människa som lider av plötslig och svår minnesförlust. Den drabbade upptäcker att hon har glömt sin berättelse och vet inte *vem* hon är då hon har glömt innehållet i sin identitet, men hon har inte glömt att hon är ett berättarbart jag, menar Cavarero. Den drabbade har enligt Cavarero inte heller glömt att människor omkring henne har en identitet eftersom de har en personlig berättelse. Tvärtom är den drabbade medveten om att hon har förlorat sin identitet tillsammans med sin berättelse eftersom hon vet att alla har en berättelse. Om hon är ett offer för plötslig minnesförlust

upptäcker hon att hon, som Cavarero säger, ”är någon som nu har blivit ingen”, eftersom hon nu mest är ”ett sorts empiriskt liv utan berättelse”. Det är då enligt henne naturligt att den som drabbats av minnesförlust vänder sig till andra och söker efter sin förlorade text i deras minnen. Genom att få andra att berätta den drabbades berättelse försöker hon ”sy ihop sitt berättarbara jag med den berättelse i vilken hon ursprungligen var självklart invävd”. Så länge som hennes eget minne inte kommer tillbaka till henne, är det enda som finns denna text som berättas av andra, en total avpersonalisering som varken förstår eller tröstar. Innan texten återförenas med det berättarbara jaget antar den, enligt Cavarero, det performativa värdet som hon menar postmodern teori är fokuserad på: texten skapar en identitet som den drabbade tvingas ta på sig – utan att *känna igen* sig i den. Enligt Cavarero är den drabbade ett vrak just för att hon är ett berättarbart jag som genom att förlora sin berättelse har förlorat sin identitet. Ingen kan därför återlämna hennes identitet till henne genom att återberätta texten för henne.

Men inte heller nu är det informationen, innehållet, i ens egen livsberättelse som man begär, eftersom identitet enligt Cavarero inte består enbart av livsberättelsens innehåll. I stället menar Cavarero att det är vetskapen om att man är unik och berättarbar som gör att man begär den helhet (*unity*) som berättelsen ger identiteten. Alla är enligt Cavarero födda båda unika och hela (*one*). Men denna helhet som finns vid födelseögonblicket förloras varefter tiden går – en förlust som föder begäret för denna förlorade enhet i formen av berättelsen om ens liv. Med detta följer att man alltid är beroende av en annan som kan berätta, och detta för med sig att vi alla anförtror sin helhet och identitet till en annan och dennas berättelse om oss själva. När man i dag lever i det flytande, som Zygmunt Bauman (2000) säger, så menar Cavarero att man begär något fast.

IDENTITETSBEGÄR I EN ORTNAMNSDEBATT

Varför tycker jag då själv att Cavareros teori om identitetsbegär är användbar för min egen forskning om en ortnamnsdebatt? Den debatt som jag studerar florerade i finlandssvensk dagspress i slutet av 2007, början av 2008 efter att Paula Wilson gett ut boken *Röster från forntiden. Gamla ortnamn berättar* (2007). Det är i huvudsak människor från två läger med helt olika syn på ortnamnens ursprung som debatterar, och båda lägren använder sig av mycket starka ordalag i sina beskrivningar av folk från den andra gruppen: allt från deras personlighet till deras förmågor och aktiviteter. Debatten kan närmast beskrivas som hätsk. Det var just den starka känsloladdningen i debattinläggen som ursprungligen gjorde mig intresserad av att studera texterna. I debatten ingår det element som gör att jag upplever att det finns starka skäl för att göra en professionaliseringsanalys av debatten, vilket jag också gör, men enligt mig räcker inte akademikers motsättningar som förklaring till känslöengagemanget, även om det säkert kan vara en betydande del av helheten. Jag tänker mig att motsättningarna också bottnar i annat. Här kommer tankar om nationalism och sätt att förhålla sig till en nationell stor berättelse in i bilden. Då kan man se debatten som något som handlar om hur man förväntas hantera sitt svenska minoritetsskap i nationen Finland.

I fallet med ortnamnsdebatten är det en profession (de etablerade ortnamnsforskarna) som tagit sig rätten att identifiera och definiera en hel grupp, det vill säga finlandssvenskarnas, historia. Men hela denna definierade grupp accepterar inte denna ortnamnsforskarnas berättelse (att ortnamnen har finskt ursprung) som enhetlighetsskapande eller som något som tillfredsställer identitetsbegäret. För en del i gruppen finlandssvenskar upplevs den historiska gruppidentiteten som felberättad, och därmed måste man själv skapa en egen berättelse (utgående från att ortnamnen har germanskt ursprung). Dessa båda berättelser bygger på världsbilder som verkar vara varandra uteslutande, där de andras åsikter ses som ideologiskt (och därmed något falskt och fel) och de egna ses som sanna och riktiga. Jag menar att de etablerade ortnamnsforskarnas identitetsbegär finns med som en viktig beståndsdel i deras sätt att bedriva ortnamnsforskning, och jag vill försöka visa var denna beståndsdel kan spåras. Och jag menar också att Wilsons eget identitetsbegär driver henne att skriva en alternativ tolkning av de svenskspråkiga ortnamnen i Finland, och samtidigt gör hon sig till ett annat slags språkrör för svenskspråkiga i Finland än den etablerade ortnamnsforskningen. Man kan sålunda se identitetsbegär som en drivkraft i ideologi.

Enligt mig är det självklart att båda lägren bygger på ideologiska värderingar i relation till en nationell stor berättelse. Kampen mellan dessa värderingar förs genom ortnamnen, och det blir därmed viktigt att tysta ner den andra och konkurrerande gruppens berättelse om ortnamnens och därmed även gruppens ursprung. Oavsett vad som är rätt, det vill säga oberoende av vilket ursprung ortnamnen de facto egentligen har, så känner man begäret efter att höra *sitt* ursprung berättas. Man längtar efter identitet också genom ortnamn och deras ursprung, och liksom Oidipus som i Cavareros tolkning av den antika berättelsen söker efter ledtrådar till sitt ursprung, söker man också efter bevis för de svenskspråkigas i Finland ursprung. Jag tänker mig att den längtan efter enhetlighet som Cavarero menar ligger bakom begäret efter identitet kan vara kollektiv, det vill säga att en grupp människor längtar efter gruppens enhetlighet, att gruppen ska vara berättarbar som något enhetligt. Cavareros teori om identitetsbegär blir för mig en abstrakt men användbar förklaringsmodell av ett kollektivt agerande i ortnamnsdebatten.

LITTERATUR:

- ARENDDT, HANNAH 1958: *The human condition*. Chicago: University of Chicago Press.
- ARENDDT, HANNAH 1971: *The life of mind*. New York: Harcourt and Brace.
- BAMBERG, MICHAEL 2011: Who am I? Narration and its contribution to self and identity. – *Theory & Psychology*, February 2011 vol 21, no. 13–21. [online] < http://www.clarku.edu/~mbamberg/Material_files/Who%20Am%20I%20%20part%201.pdf > [20.8.2012.]
- BAUMAN, ZYGMUNT 2000: *Liquid modernity*. Cambridge: Polity Press.
- CAVARERO, ADRIANA 2000: *Relating narratives. Storytelling and selfhood*. Warwick studies in European Philosophy. London: Routledge. [*Tu che mi guardi, tu che mi*

- racconti*, 1997.]
- DERRIDA, JACQUES 1978: *Writing and difference*. London: Routledge. [*L'écriture et la différence* 1967.]
- GIDDENS, ANTHONY 1991: *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- GOFFMAN, ERVING 2000: *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Norstedts akademiska. [*The Presentation of Self in Everyday Life*, 1959.]
- HALL, STUART 1992: The Question of Cultural Identity. – Hall, Stuart, Held, David & McGrew, Tony (eds), *Modernity and its Futures. Understanding modern societies*. Cambridge: Polity Press. sid. 273–326.
- JAMESON, FREDRIC 1994: *The Seeds of Time*. New York: Columbia University Press.
- LEETI, ART 2012: Introduction. Dynamic perspectives of identity politics. – *Folklore. Electronic Journal of Folklore*. vol. 51. [online] <<http://www.folklore.ee/folklore/vol51/introduction.pdf>> [26.9.2012.]
- LÉVI-STRAUSS, CLAUDE 1968: *The savage mind*. The nature of human society series. London: Wiedenfeld and Nicolson. [*La Pensée sauvage* 1962.]
- LILJESTRÖM, MARIANNE 2011: Identitetsbegär. Om ryska kvinnors autobiografiska författarskap. – Marander Eklund, Lena & Östman, Ann-Catrin (red.), *Biografiska betydelser. Norm och erfarenhet i levnadsberättelser*. Hedemora: Gidlunds. sid. 41–66.
- LILJESTRÖM, MARIANNE 2004: *Useful selves. Russian women's autobiographical texts from the postwar period*. Helsinki: Kikimora publications.
- SIMPSON, DAVID 2002: *Situatedness, or, why we keep saying where we're coming from*. Durham: Duke University Press.
- STRANDÉN, SOFIE 2010: ”I eld, i blod, i frost, i svält”. Möten med veteraners, lottors och sjuksköterskors berättande om krig. [Diss.] Åbo: Åbo Akademi. Nordisk folkloristik. [online] <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/66195/stranden_sofie.pdf?sequence=1>
- WILSON, PAULA 2007: *Röster från forntiden. Gamla ortnamn berättar*. Helsingfors: Schildts.

Filosofie doktor Sofie Strandén-Backa forskar i projektet ”Bitar av samma pussel? Intersektionella perspektiv på det svenska i Finland” som finansieras av Svenska litteratursällskapet.